

„Ústa svá jsi proti nebi otevřel“, aneb na okraj jednoho papežského pokárání olomouckého biskupa Roberta

Vít Hlinka

Téměř čtyři desetiletí působil na biskupském stolci v Olomouci muž jménem Robert.¹ Tento člen řádu cisterciáků narozený v anglickém Herefordshire se do dějin Čech a Moravy zapsal nejedním významným činem. Robertovy nezpochybnitelné zásluhy na poli náboženského i politického uspořádání země pramenily z jeho intelektuální formace a rozhledu utvářeného věhlasnou univerzitou v Paříži, smyslu pro praktičnost, vědomí o svých schopnostech, či trvalé a pevné spolupráce s panovníkem, který mu vedle funkce královského kaplana a působnosti

---

¹ Pro základní pramenné odkazy k počátkům působnosti olomouckého biskupa Roberta srov. *Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae* [= CDB], tom. II, ed. Gustav Friedrich, Pragae 1912, č. 6, s. 3–5; č. 8, s. 7; *Das Granum cathalogi praesulum Moraviae* (886–1416), ed. Johann Loserth, AÖG, Bd. 78, Wien 1892, s. 77. Širší životopisné údaje k Robertovi poskytují na pozadí celkového vývoje Čech a Moravy na četných místech např. Beda DUDÍK, *Dějiny Moravy*, díl V, Praha: nákladem F. Tempského, 1877; Václav NOVOTNÝ, *České dějiny: Čechy královské za Přemysla I. a Václava I.*, díl III/1, Praha: Jan Laichter, 1928; Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198–1253: Proměna státu a společnosti*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002; týž, *Století posledních přemyslovců: Český stát a společnost ve 13. století*, Praha: Panorama, 1986. Přímo Robertovi věnovali studii Aleš CHALUPA, *Biskup Robert olomoucký 1200 – 1240*, disertační práce, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 1949; Hermann WATZL, *Bischof Robert von Olmütz (1201–1240) und Abt Werner von Heiligenkreuz (1206–1228)*, Festschrift für Franz Loidl zum 65. Geburtstag, Bd. 2, Wien: Hollinek, 1970, s. 345–353; Václav MEDEK, *Osudy moravské církve do konce 14. věku: I. díl dějin olomoucké arcidiecéze*, Praha: Česká katolická charita, 1971, s. 79–84; Josef V. POLIŠENSKÝ, *Britain and Czechoslovakia*, Prague: Orbis, 1966, s. 15; Kurt POHL, *Beiträge zur Geschichte der Bischöfe von Olmütz im Mittelalter*, Breslau: Plischke, 1940, s. 26. K Robertově literární činnosti srov. Jaroslav KADLEC, „Literární činnost biskupa Roberta Olomouckého,“ *Studie o rukopisech*, č.14, (1975), s. 69–82. Nově se Robertovi věnovali Karel HRUZA, *Robert Bischof von Olmütz*, in *Neue Deutsche Biographie*, Bd. 21, Berlin: Pütter-Rohlf, 2003, s. 676–677; Vít HLINKA, *Olomoucký biskup Robert, in Cisterciáci na Moravě. Sborník k 800. výročí příchodu cisterciáků na Moravu a počátek Velehradu*, ed. Miloslav Pojsl, Olomouc: UP v Olomouci, 2006, s. 79–92; ROBERT OLMOUČSKÝ, *Výklad písně písní*, ed. Anna Pumprová, Prameny dějin moravských, č. 20, Brno: Matice moravská, 2010; Miloslav POJSL, *Olomoučtí biskupové a arcibiskupové a jejich pohřební místa*, Uherské Hradiště: Historická společnost Starý Velehrad, 2013, s. 59–61.

v kanceláři svěřoval i delikátní diplomatické úkoly jak u papežské kurie, tak i na dvorech ostatních světských panovníků. Jeho schopnost stát si pevně za svým názorem demonstruje mimo jiné jeho role ve sporu mezi českým panovníkem Přemyslem Otakarem a pražským biskupem Ondřejem. Navzdory očekávané reakci papežského stolce s negativními dopady na vlastní kariéru Robert nepokrytě dával najevo, co si myslí o Ondřejově způsobu zavádění některých ustanovení IV. lateránského koncilu v Čechách a namísto papežského pověření dohlížet nad interdiktem v roce 1218 okázale sloužil mši v pražském kostele.² O Robertově důvěře v sílu vlastního úsudku a do značné míry i v koncepci vlastního biskupského úřadu svědčí zajímavá událost ze závěru jeho působení, která je předmětem této studie. Onou událostí bylo Robertovo veřejné odmítnutí věrohodnosti stigmat svatého Františka a s nimi spojených projevů náboženské účty.

Léta 1237–1242 je možno považovat za první fázi odporu vůči stigmatům, jichž se mělo assiskému Poverellovi dostat během jeho pobytu na Alverně v září roku 1224. A právě olomouckého biskupa Roberta je možno označit za jednu z vůbec prvních významnějších osobností soudobé církve, která náboženskou účtu projevovanou Františkovým ranám, tedy ranám obdobným Kristu při ukřižování, veřejně odmítala a proklamovala ji jako projev hereze.³ Pramen pro poznání událostí samotných, důvodů Robertova jednání i reakce ze strany církve představují tři listiny papeže Řehoře IX. vydané ve Viterbu od 31. března 1237 do 12. dubna téhož roku, z nichž dvě směřovaly na Moravu a jedna německým věřícím. Ve všech listinách napsaných v průběhu 14 dnů papež Řehoř IX. s nelibostí reflektoval praxi popírání existence Františkových stigmat spojenou s jejich účtou. Svou autoritou pak usiloval Františkova stigmata prohlásit za církví řádně stvrzená a odmítal jakékoli projevy jejich negace.

Na Moravu směřovaly papežské buly *Non minus dolentes a Usque ad terminos*. Nevíme, kdy přesně došlo k inkriminované události vyvolávající papežovu nesouhlasnou reakci, patrně však nedlouho po ní nařizoval

² CDB, II, č. 170, s. 158; NOVOTNÝ, *České dějiny* III/1, s. 482–483.

³ V kontextu středověké spirituality se odpůrcům stigmat důkladně věnovali a rovněž olomouckého biskupa Roberta v této souvislosti zmínili André VAUCHEZ, „Les stigmates de saint François et leur détracteurs dans les derniers siècles du moyen âge,“ *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire* 80 (1968): 595–625; Chiara FRUGONI, *Francesco e l'invenzione delle stimmate: Una storia per parole e immagini fino a Bonaventura e Giotto*, Torino: Giulio Einaudi editore, 2010, s. 281.

bulou *Non minus dolentes* z 31. března 1237 představeným dominikánů, aby zasáhli proti spolubratru Burchardovi. Ten měl po svém příchodu do Opavy v jednom z kázání věřícím bez bázně tvrdit, že „slova pronesená následovníky svatého Františka v kázáních na jeho oslavu je třeba odsoudit, neboť se na těle světce žádné rány nevyskytovaly“, a dále se též Burchard, jak uvádí stejnojmenná bula pontifika, natolik rozvášnil, že „učedníky Františka nazval před lidem vyděrači a falešnými kazateli a nestoudně o nich a jim podobných tvrdil, že je smí naší autoritou vyloučit z církve“. ⁴ Burchard si za zmíněné projevy vysloužil zákaz vykonávat kazatelský úřad spolu s nutností osobně se dostavit ke Svatému stolci. Není na tomto místě důležité zabývat se dále osudy Burcharda, jehož zanícenost proti minoritům s největší pravděpodobností pramenila z rivality obou nově vzniklých mendikantských řádů. ⁵ Z formulace slov buly ale plyne, že si nejvyšší církevní autorita nepřála jakékoli zpochybňování úcty ke stigmatům, které byly podle znění listiny jednou z hlavních příčin Františkovy kanonizace. ⁶ Burchardova slova patrně

⁴ *Non minus dolentes*, in *Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum constitutiones, epistolas, ac diplomata continens tribus Ordinibus Minorum, Clarissarum et Poenitentium a Seraphico Patriarcha Sancto Francisco institutis concessa* [= BF], tom. I, ed. Johannis Hyacinth Sbaraleae, Romae: Typis Sacrae Congregationis de propaganda Fide, 1759, s. 213: „Cum pervenisset Oppaviam Moraviae civitatem, de praedicante transiens in blasphemum, in communi dicere non expavit, quod in laudem beati Francisci per quosdam ex discipulis suis pie proposita deberent haberi pro reprobis, quod in ejus corpore Stigmata non fuissent [...] dicti fratris elatio in tantam prorupit insaniam, quod discipulos memoratos, coram Populo quaestuarios, et falsos praedicatores appellans impudenter afferuit, quod in ipsos, et consimiles auctoritate nostra excommunicationis posset sententiam promulgare.“ Srov. též zkrácenou verzi otištěnou Friedrichovým CDB, III, č. 154, s. 188.

⁵ K tomu, že opozici dominikánů vůči stigmatům svatého Františka rozhodně nebylo možné vztahovat na celý řád a že se naopak mnozí dominikáni o Františkových stigmatách vyjadřovali s úctou, srov. Felice ACCROCCA, „Giovanni de La Rochelle, Gilberto di Tournai e l'esaltazione della povertà francescana,“ in *Religioni et doctrinae: Miscellanea di studi offerti a Bernardino de Armellada in occasione del suo 80° compleanno*, ed. Aleksander Horowski, Roma: Istituto storico dei capuccini, 2009, s. 129–140; ed. Louis Jacques BATAILLON, „Les stigmates de saint François vus par Thomas d'Aquin et quelques autres prédicateurs dominicains,“ *Archivum Franciscanum Historicum* 90, (1997): 341–347; Felice ACCROCCA, „Giuliano da Spira e Vincenzo di Beauvais: la Vita di san Francesco nello Speculum historiale,“ in *Arbor ramosa: Studi per Antonio Rigon da allievi amici colleghi*, ed. Luciano Bertazzo – Donato Gallo – Raimondo Michetti – Andrea Tilatti, Padova: Centro Studi Antoniani, 2011, s. 153–167.

⁶ *Non minus dolentes*, in BF, I, s. 213: „Nobis, qui ex tanto miraculo, cum ceteris solemniter probato, causam specialem habuimus, quod ipsum adscripsimus Catalogo Beatorum.“

nalezla širší ohlas a vyvolala polemiku mezi stoupenci i popírači úcty ke stigmatům assiského světce na Moravě. Podporu negujících pozic totiž svojí autoritou zastřešil stárnoucí olomoucký biskup Robert. O Robertově náhledu na skutečnost, že Františkovo tělo bylo označeno ranami Kristova ukřižování, kterým je nutno prokazovat úctu, jsme zpraveni pouze z buly *Usque ad terminos* ze 12. dubna roku 1237. Řehoř IX. se v ní ve velmi přísném duchu obracel na olomouckého biskupa a přitom odcitoval slova, která měl Robert v souvislosti s Františkovými stigmaty šířit. V blíže nespecifikovaném listě věřícím diecéze prý Robert nikoli pouze popíral Františkova stigmata, ale též odmítal jejich zobrazování. Robert měl být přesvědčen, že „pouze Syn věčného Otce byl ukřižován pro spásu lidstva, pouze jeho ranám náleží úcta a ani svatému Františkovi ani žádnému jinému světci nepřísluší, aby byl znázorňován se stigmaty. Proto má být jako nepřítel víry přijímán každý, kdo by učil opaku.“⁷

Uvedená bula *Usque ad terminos* zachycující znění Robertova listu věřícím vlastní diecéze dále pokračuje sérií výtek na hlavu olomouckého biskupa. Papež se na Roberta obracel slovy:

Otevřeným listem ke všem křesťanům roztáhl jsi tykadla své předpojatosti až k zemským končinám a podal jsi ruku tomu, kdo pohrdá skromným smýšlením a oddává se zavrženíhodnému rouhačství. [...] O ranách sv. Františka by ti pravdu pověděli přechetní a víry nejhodnější svědkové, jimž milost Boží popřála být účastníky tak velikeho zázraku. O té věci by ses měl otázat věrné matky církve, jež tento zázrak s četnými jinými slavně potvrdila. A právě tento zázrak byl zvláštní příčinou, že Františka do seznamu svatých zaznamenala. Tyto věci jsou světu známy a tobě tedy neznámy. Ledaže by ses více řídil svévolí než rozumem. Proč tedy nás nebo spíše Boha nadarmo urážíš a milovaný řád Menších bratří a lid mu od daný tak neprozřetelně pobuřuješ. Když si ústa svá opovázlivě proti nebi otevřel, vrať se bez meškání do srdce svého, ukonejši pokáním hněv nejvyššího soudce a postarej se podle možnosti, aby zmizelo pohoršení, jež jsi řečeným listem všem věřícím dal. Poroučíme ti ve jménu poslušnosti, aby ses neopovážil výsadu, kterou Bůh oslavil vyznavače svého jména, zločinně napadat nebo pomluvami proti ní útočit. Pečuj spíše pokorně, jak můžeš, aby ke cti Boží bylo vtištění ran sv. Františkovi ve vašich a v jiných krajích považováno za něco slavného. Věř pevně, že světec byl ještě za svého života řečenými ranami od Boha vyznamenán, a třebas mnozí

⁷ *Usque ad terminos*, in *BF*, I, s. 211: „Quod cum solus Patris aeterni Filius fuerit pro humana salute crucifixus; et ipsius dumtaxat vulnera devotione supplicii adorare debeat Religio Christiana; nec beatus Franciscus, nec Sanctorum aliquis cum stigmatibus sit in Ecclesia Dei depingendus; et quod peccat contrarium afferens; nec illi tanquam inimico Fidei credulitas adhiberi ulla debeat.“

rány viděli, snažil se často, pohrdaje chválou lidskou, je ukrývat. Když umřel, byly jeho rány zjeveny všem, kteří se tam seběhli.⁸

Vedle silně karatelského tónu promlouvajícího z celého listu vyplývá, že Robert nezpochybňoval svatost Františka, ale odmítal uznat výskyt ran na světcově těle. Naproti tomu papež výslovně spojoval výskyt stigmat s důvody Františkovy kanonizace a jejich neúctu chápal nejen jako útok na samotného světce, ale též na celý minoritský řád. Papež se tedy ohradil vůči Robertově neznalosti osob, které dosvědčily stigmata sv. Františka a též vůči Robertovu opomenutí skutečnosti, že církev Františka právě pro jeho rány spodobující jej s Kristem zařadila mezi světce. Na tomto místě je vhodné položit si otázku, kterého „nejhodnějšího svědka velikého zázraku“ a které výroky „věrné matky církve“ mohl olomoucký biskup opomenout a zda Robertovo jednání nesouviselo s jistou absencí jasného církevního stvrzení ve věci Františkových stigmat.

---

⁸ *Usque ad terminos*, in *BF*, I, s. 211–212: „Usque ad terminos Orbis terrae praesumptionis tuae signa protendens Patentes Literas exhibendas universis Christifidelibus cuidam ad sobrietatem spernenti sapere, ac damnabiliter dedito blasphemii manu lubrica concessisti. [...] De stigmatibus vero plures fide dignissimi quos miraculi tanti consocii divinae placuit reddere pietati, testimonium veritati perhibeant et ad ipsum hoc fidelis mater Ecclesia suffragetur, quae ex huius modi miraculo cum multis aliis debita solemnitate probato, causam specialem habuit, quod eundem Sanctum Beatorum Catalogo reverenter adscripsit. Quid ad ista, quasi Mundo publica, et tibi per consequens non ignota, respondes? Nisi quod voluntatis arbitrium praetendens, vel praeferens consilio, et rationi, Nos, vel Deum potius gratis offendis; ac utique dilectorum Fratrum Minorum Ordinem, et devotos eidem nimis improvide perturbas? Ad cor igitur, qui os in Coelum ponere praesumpsisti (ut de reliquo taceatur) sine mora revertere: ad iram supremi Iudicis mitigandam studia suscipe poenitentis prompta diligentia, si forte sit possibile, poenitendinis, provisurus, ut scandalum, quod quantum in te fuit, universitati Fidelium per praedictas intulisti litteras, deleatur [...]. Quod, ut tanto facilius, auctore Deo provenire valeat, Fraternitati tuae in virtute sanctae obedientiae per Apostolica scripta praecipiendo mandamus, quatenus cordi tuo pro solemnino voto constituens, quod aliquid de cetero, ex quo provocari superna Majestas vel Sedes Apostolica juste conturbari valeat, non attentans, praedictum privilegium quo celsitudinis Divinae dignatio sui Confessorem nominis reddidit gloriosum, damnabiliter infligere, aut impingere calumniis non praesumas; sed celebre in eisdem partibus at honorem Conditoris, dum sicut et in aliis, habeatur, quantum in te fuerit, humili devotione procures; firmitet crediturus, quod idem Sanctus, cum adhuc nostrae mortalitatis habitum bajularet, praedictis Stigmatibus extitit insignitus; et licet illa visa pluribus, ipse tamquam contemnens laudes hominum, vacansque contemplandae dulcedini coelestium organorum celare semper studuerit.“ Český překlad dle P. ALBERTI, *Dějiny papežů*, díl IV, Přerov: nákladem Nového národa, 1931, s. 136.

1. ROBERT SVĚDKŮ NEZNALÝ?

Mezi „přečetnými svědky“, jež měl Robert opomenout, je možno v rozpětí horizontu mezi smrtí Františka a rokem vydání buly adresované Robertovi v roce 1237 uvažovat o několika osobách. Dle pozdějšího svědectví kronikáře Salimbena měl být jediným svědkem obdržení stigmat sv. Františka na Alverně bratr Lev.⁹ Ovšem prvním dochovaným listinným stvrzením o Františkových stigmatách byl s největší pravděpodobností okružní list generálního představeného minoritů Eliáše z Cortony z roku 1226, který v něm ohlašoval:

A těmito slovy vám oznamuji velikou radost a neobyčejný zázrak. Co je svět světem, nebylo slýcháno takové znamení, leč u Božího Syna, kterým je Kristus Pán. Nedlouho před smrtí se ukázalo, že náš bratr a otec je ukřižovaný pěti ranami, které jsou pravými Kristovými stigmaty, jež nosí na svém těle. Jeho ruce i nohy byly jako probodené hřebí, které prošly skrz naskrz a zanechaly po sobě rány a černotu od hřebů. Jeho bok vypadal jako opravdu probodený kopím a často mokval krví.¹⁰

⁹ SALIMBENE DE ADAM DA PARMA, *Cronica*, vol. II, ed. Giuseppe Scalia, Parma: Monte Università Parma Editore, 2007, col. 282: „Nam, sicut dixit michi frater Leo, socius suus, qui presens fuit quando ad sepeliendum lavabatur in morte, videbatur recte sicut unus crucifixus de cruce depositus.“

¹⁰ *Epistola Encyclica de Transitu Sancti Francisci*, in *Analecta Franciscana*, tom. X, Ad Claras Aquas prope Florentiam: Ex Typ. Collegii s. Bonaventurae, 1926–1941, s. 525: „Annuntio vobis gaudium magnum et miraculi novitatem. A saeculo non est auditum tale signum, praeterquam in Filio Dei, qui est Christus Dominus. Non diu ante mortem frater et pater noster apparuit crucifixus, quinque plagas, quae vere sunt stigmata Christi, portans in corpore suo.“ Český překlad dle: Jiří Bonaventura ŠTIVAR, *Okružní list bratra Eliáše o smrti svatého Františka*, in *Legenda o svatém Františkovi z let 1226–1235*, díl II, ed. Jiří Bonaventura Štivar, Velehrad: Ottobre 12, 2003, s. 18. K rozšíření zprávy o stigmatách ještě před zasedáním komise pro svatořečení srov. Alain BOUREAU, „L'historien et le stigmaté de l'événement“, *Raisons Pratiques*, 1991, č. 2, s. 141–156. Je zde nutné poznamenat, že autenticita Eliášova okružního listu byla předmětem mnoha diskusí, celistvost textu poměrně solidně relativizoval již před více než sto lety Édouard LEMPP, *Frère Élie de Cortone – Etude biographique. Collection d'Études et de Documents sur l'Histoire Religieuse et Littéraire du Moyen Âge*, tom. 3, Paris: Fischbacher, 1901, s. 72, pozn. 1. Podněty spolu s tvrzeními a doklady, že Eliášův okružní list ve své dnešní celkové verzi je falsem vzniklým v prvních desetiletích 16. století jako odpověď na argumentace protestantských autorů představil Felice ACCROCCA, „Un apocrifo la ‚Lettera enciclica‘ di frate Elia sul transito di S. Francesco?“, *Collectanea Franciscana* 65 (1995): 473–509; Týž, „La lettera (o le lettere) di frate Elia sul transito di san Francesco“, *Frate Francesco* 69 (2003): 503–520. Navzdory Accroccově argumentaci na autenticitě listu trvá Giovanni MICCOLI, „Considerazioni sulle Stimmate“, in *Francesco d'Assisi: Memoria, storia e storiografia*, ed. Giovanni MICCOLI, Milano: Biblioteca Franciscana, 2010, s. 283–284.

Na přelomu let 1228–1229, tedy čtyři roky od události přijetí stigmat Františkem, sepsal z přímého podnětu Řehoře IX. první biografii věnovanou sv. Františkovi Tomáš z Celana.¹¹ V tzv. *Vita prima*, neboli v *Prvním životopise*, Tomáš dosvědčoval jak samotnou událost obdržení stigmat následující po zjevení andělského Serafa, tak přítomnost bratrů Eliáše a Rufina, kteří rány na Františkovi viděli.¹² Zřejmě v téže době Jakub z Vitry, kardinál a tuskulský biskup, složil pro minority oslavnou řeč o Františkovi. Podle Jakuba se minorité proto tolik rozšířili do světa, neboť jejich zakladatel „neúnavně stoupal od ctnosti ke ctnosti a ukřižovaného Ježíše následoval tak úžasné, že se při jeho smrti objevily na rukou i nohou i v boku znaky Kristových ran“.¹³ Mezi léty 1232–1234 složil Jindřich d’Avranches spis zvaný *Veršovaná legenda o svatém Františkovi*. Hned v první knize Jindřich Františka oslavoval slovy:

Vojáku Kristův, co jediný stigmata Žití nad smrtí vítězícího v své mysli skrytě jsi nesl, Františku, tělem ve smrti jsi světu je naplno zjevil. Přijmi básníka službu a posci Minervu skrovnou zpěvem slavícím tvůj čin vznešený boj.¹⁴

¹¹ Srov. Edith PASZTOR, „San Francesco e il cardinale Ugolino nella ‚Questione francescana‘“, *Collectanea franciscana* 46 (1976): 209–239.

¹² TOMÁŠ Z CELANA, *První životopis*, in *Františkánské prameny*, díl I, ed. Ctirad Václav Pospíšil, Olomouc: Matice cyrilometodějská, 1999, s. 154: „Na jeho rukou i nohou se začala ukazovat znamení hřebů tímž způsobem, jak je krátce předtím viděl na ukřižovaném muži [...] pravý bok byl jakoby kopím proboden a byla něm jakoby zjizvena rána, z níž často teklo tolik krve, že jeho hábit i kalhoty byly nasáklé jeho svatou krví.“ Pokud jde o osoby, které rány viděly, srov. tamtéž, s. 154: „Jak málo bylo těch, kdo mohli ránu v boku vidět, dokud ukřižovaný služebník ukřižovaného pána žil! Šťastný Eliáš, který tuto ránu ještě za života svěťce prohlédl co nejpřesněji. Neméně šťastný byl Rufin, který se jí mohl vlastníma rukama dotýkat.“

¹³ *Jacobi Vitriacensis episcopi et cardinalis (1180–1240) Sermones ad Fratres Minores*, ed. H. L. FELDER, in *Analecta Ordinis Minorum Cappucinatorum* 19 (1903): 151: „Et quadriga quatuor evangeliorum et quatuor virtutum cardinalium semper de virtute in virtutem ascendit, et ita expresse sequutus est Crucifixum, quod in morte eius in pedibus, manibus et latere vestigia vulnerum Christi apparuerunt.“ Český překlad dle *Františkánské prameny*, I, s. 920.

¹⁴ JINDŘICH D’AVRANCHES, *Veršovaná legenda o sv. Františkovi*, in *Legendy o svatém Františkovi z let 1226–1235*, s. 179–180; srov. též knihu čtrnáctou, kde Jindřich veršoval: „Kdo kromě Františka, kdy na určitých částech těla nesl patero ran obrazem jsa zmírajícího Krista?“, in tamtéž, s. 260. K této zajímavé postavě srov. Giuseppe CREMASCOLI, „I classici nella ‚Legenda sancti Francisci versificata‘ di Enrico d’Avranches“, *Studi Medievali*, 1999, č. 40, s. 523–534; Konrad BUND, „Studien zu Magister Heinrich von Avranches. I. Zur künftigen Edition seiner Werke“, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 2000, č. 56, s. 127–169, 525–545.

Pravděpodobně ještě do roku 1235 anglický bratr Matouš Paris z Albána v Anglii, zařadil do své *Chronica maior* zprávu, že se assiskému světci „asi 14 dní před jeho smrtí na jeho těle objevily rány na rukou i nohou, stále tryskala krev – byly to rány, které měl Spasitel světa na kříži poté, když ho lidé ukřižovali“.¹⁵

Je samozřejmě otázkou, do jaké míry mohl být olomoucký biskup, ač nazýván dávným letopiscem „clericus literatus, multae scientiae“, obeznámen s těmito texty určenými především minoritům.¹⁶ I kdyby je znal, povinnost náboženské úcty ke stigmatům z nich nevyplývala.¹⁷ Tím spíše, že dle některých svědectví i sám papež Řehoř IX. přistupoval k ranám Kristova utrpení na těle Františka z počátku velmi opatrně. Alespoň dle svědectví generálního představeného minoritů Bonaventury z Bagnoreggia, který ve spise *Legenda maior* z roku 1263 vzpomínal, že papež choval jisté „scrupulum dubitationis“ o Františkovu „vulnus laterale“ a teprve světcovo zjevení ve snu přivedlo pontifika k úctě světcových ran.¹⁸ O této pochybnosti spolu s důležitým časovým zpřesněním uvádějícím rok vydání papežské buly směřující k olomouckému biskupovi hovoří i spis *Fioretti*, neboli *Kvítky*, dokončený do roku 1290.¹⁹ Nejistotu

¹⁵ *Krátké životopisy svatého Františka: Roger z Wendoveru a Matouš Paris*, in *Františkánské prameny*, I, s. 928.

¹⁶ *Granum catalogi praesulum Moraviae*, s. 77.

¹⁷ Ponechávám zde bez komentáře cyklus Bonaventury Berlinghieriho, který znázornil stigmatizovaného Františka již v roce 1235.

¹⁸ BONAVENTURA, *Legenda maior*, in *Františkánské prameny*, I, s. 434–435: „Blažené památky pan papež Řehoř Devátý, o němž svatý muž prorocky předpověděl, že bude povýšen k apoštolské hodnosti, dříve než korouhevnická kříže zapsal do seznamu svatých, měl v srdci jakousi pochybnost o ráně v boku. Avšak jedné noci, jak sám šťastný biskup vyprávěl se slzami, ukázal se mu ve snu blažený František. S přísnou tváří káral rozpačitost jeho srdce. Pozdvihl pravou ruku, odhalil ránu a požádal o baňku, aby zachytil krev prýstící z boku [...] od té chvíle ho pronikla taková úcta k tomuto svatému divu a rozohnila se jeho horlivost, že nestrpěl, aby se někdo opovážil pyšně popírat a zatemňovat ona slavná a svatá znamení, a každého takového přísně pokáral“ (zvýrazněno autorem). K tomu srov. Roberto PACIOCCO, *Sublimia negotia: Le canonizzazioni dei santi nella curia papale e il nuovo Ordine dei Frati Minori*, Padova: Centro Studi Antoniani, 1996, s. 110; FRUGONI, Francesco *e l'invenzione*, s. 164, 194.

¹⁹ *Kvítky*, in *Františkánské prameny*, I, s. 783: „Na závěr této páté kapitoly se sluší vědět, že papeži Řehoři IX., když maličko pochyboval o stigmatu v boku svatého Františka, zjevil se jedné noci, jak potom vypravoval, svatý František sám. Pozdvihl trochu do výšky pravý loket, odkryl stigma v boku, a požádal ho o baňku. On ji dal přinést. Svatý František si ji dal položit pod stigmata v boku a papeži se opravdu zdálo, že se naplnila až po okraj krví smíšenou s vodou, která vycházela ze stigmatu. Od té chvíle zmizelo všechno pochybování. A potom, když se poradil se všemi kardinály, potvrdil stigmata svatého

papeže překonanou zjevením stigmatizovaného Františka pak dokládá známá Giottova freska nazývaná právě *Sen Řehoře IX.* z roku 1290 v Horní bazilice sv. Františka v Assisi.²⁰ Ostatně ani freska znázorňující Františka z kaple Svatého Řehoře v Subiacu pocházející z let 1228–1229, kterou vysvětil samotný Řehoř IX. ještě jako ostijský biskup Ugolino, neukazuje Františkovy dlaně se stopami stigmat.²¹

2. FRANTIŠKOVA STIGMATA V DOKUMENTECH CÍRKVE 13. STOLETÍ

V den kanonizace Františka, 16. července 1228, pronesl Řehoř IX. kázání k oslavě Františka. Je znám pouze krátký úryvek ze závěru jeho řeči:

Jako denice uprostřed mlh, jako měsíc v úplňku, jako září jasné slunce, tak zazářil on v Božím domě.²²

Dle dochovaných svědectví ovšem není možno předpokládat, že by se v tento den Řehoř IX. jakkoli vyslovil veřejně o stigmatěch. Po kanonizaci, 19. července a 12. září 1228, vydal dvě buly, jimiž sděloval celému

---

Františka a dal o tom bratřím zvláštní privilegium s přivěšenou bulou. Učinil to ve Viterbu 9. roku svého papežství. Potom 12. roku dal o tom jinou, rozsáhlejší“ (zvýrazněno autorem).

²⁰ Srov. podstatné studie k tématu: Giuseppe BASILE, *Giotto: Le storie francescane ad Assisi*, Milano: Electa, 2001; Francesco MORES, *Alle origini dell'immagine di Francesco d'Assisi*, Padova: Editrici Francescane, 2004; Joanna CANNON, „Giotto and Art for the Friars,” in *The Cambridge Companion to Giotto*, ed. Anne Derbes – Mark Sandona, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 255–266; Pro cykly fresek ovlivněných dále Giottovými freskami v Horní bazilice sv. Františka v Assisi srov. též zajímavou studii Fabio BISOGNI, *Iconografia e propaganda religiosa: due cicli veronesi del Trecento, in Scritti di storia dell'arte in onore di Ugo Proacci*, ed. Maria Grazia Ciardi Dupré Dal Poggetto – Paolo Dal Poggetto, Milano: Electa, 1977, s. 157–165; Rosalind BROOKE, *The Images of St. Francis: Responses to Sainthood in the Thirteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 382–415; FRUGONI, *Francesco e l'invenzione*, s. 55, 208–209.

²¹ Arsenio FRUGONI, „Subiaco francescana,” *Bulletino dell'Istituto Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano*, 1953, č. 65, s. 107–119; Gaspare SALVI, „La Cappella di San Gregorio al Sacro Speco di Subiaco, una sua prima epigrafe discussa e i due supposti ritratti di S. Francesco,” *Rivista Storica Benedettina*, 1953, č. 1–2, s. 1–28; Alessandro BIANCHI, „Una proposta per l'inquadramento storico degli affreschi della cappella di S. Gregorio al S. Speco di Subiaco,” in *Federico II e l'arte del suo tempo*, ed. Angiola Maria Romanini, Galatina: Congedo, 1980, s. 5–14; shrnula FRUGONI, *Francesco e l'invenzione*, s. 269–272.

²² TOMÁŠ Z CELANA, *První životopis*, in *Františkánské prameny*, I, s. 172–173.

křesťanstvu důvody kanonizace assiského světce. Jedná se o *Sicut phialae aureae* a *Mira circa nos*.²³

První, *Sicut phialae aureae*, určená zejména biskupům ve Francii, ve svých pasážích více méně opakovala formulace kancelářských sbírek.²⁴ Pokud jde o Františka, nazvala jej „zakladatelem a rektorem Řádu menších bratří“, který, dle patřičného verše Mt 19, 29, dojde věčné slávy a jehož život i slavná pověst volaly k obrácení hříšníků. František „zpevnil církev“ a „vyvrátil nepravost heretiků“. ²⁵ V celé bule ovšem nenacházíme žádnou zmínku o stigmatěch jako důvodech Františkovy kanonizace. Autorita církve se při zdůvodnění zápisu Františkova jména do seznamu svatých odvolávala pouze na „mnohé další osoby hodné víry, které zázraky vykonané Bohem pro zásluhy světce plně prokázaly“, a též na světcovo „miraculosum insignis“, tedy „zázračné znamení“, které však k ranám Krista na těle Františka odkazují přinejmenším velice mlhavě.²⁶

Kanonizační bulu *Mira circa nos* je možno považovat za skutečné programové vyhlášení církve. V uvedené bule nejvyšší autorita církve sdělovala důvody svatosti Františka a zakládala je na propracovaných meditacích uvádějících nového světce do jisté teologické perspektivy, které měla odpovídat i náležitá pastorační praxe. František je v ní představován jako zápasník světla proti temnotě či v metaforách bojovníka Samsona a hubitele kacířů, kteří jako Filištíni učinili církev neúrodnou.²⁷ Navzdory širokému spektru charakteristik, které bula o Františkovi užívá, však podobně jako *Sicut phialae aureae* ani *Mira circa nos* neobsahuje

²³ Podnětné argumenty, že jako kanonizační bulu je pravděpodobně třeba chápat *Sicut phialae aureae*, podal Roberto PACIOCCO, *Canonizzazione e culto dei santi nella christianitas (1198–1302)*, Medioevo Francese – Saggi, 11, Assisi: Porziuncola, 2006, s. 27–28. Pro podobnost slovníku obou bul s *Epistola Encyclica de Transitu Sancti Francisci* bratra Eliáše z roku 1226 srov. PACIOCCO, *Sublimia negotia*, s. 119.

²⁴ PACIOCCO, *Canonizzazione e culto*, s. 27–28.

²⁵ *Sicut phialae aureae*, in BF, I, s. 49: „Sane cum de conversatione, vita et meritis Beati Francisci Institutionis, et Rectoris Ordinis Fratrum Minorum, qui juxta consilium Salvatoris contemptis transitoriis secundum promissionem ejusdem ad coelestia praemia feliciter, et aeterna pervenit; cujus vita, et fama praeclara, peccatorum depulsa caligine, ambulantes in regione umbrae mortis de vitiorum tenebris ad poenitentiae vitam vocat; quorum tam virorum, quam mulierum ad fidem Ecclesiae roborandam, et confutandam haeticam pravitatem vivit, adhuc, et vigeat non modica multitudo.“

²⁶ *Sicut phialae aureae*, in BF, I, s. 49: „Nos, quam per multos alios fide dignos, qui miracula, quae Deus per illius Sancti viri merita operatur, plenius cognoverunt, certiores effecti; auditis etiam eius virtutibus, et miraculosum insignis, et quod inter carnales spiritualiter, et inter homines etiam Angelicam conversationem habuisset.“

²⁷ K jejímu obsahu podrobněji níže.

zmínku o Františkových ranách, pouze při zdůvodnění k zapsání Františka do seznamu svatých se i zde dozvídáme o „*ipsius insignia*“, když čteme:

Neboť nám byly známy *mimořádné znamení jeho slavného života*, které jsme poznali pro velkou důvěrnost, kterou měl k nám v době, když jsme ještě zastávali nižší úřad, i pro mnohonásobnou skvělost zázraků, prokázaných věrohodnými svědky, v důvěře v jeho přímluvu, že máme v nebi ochránce.²⁸

Bula tedy konstatuje pouze zázraky Františka, o stigmatěch a jejich významu pro kanonizaci Františka se podobně jako *Sicut phialae aureae* nezmiňuje vůbec.

Po „výrocích věrné matky církve“ reprezentovaných bulami *Sicut phialae aureae* a *Mira circa nos* z léta 1228, které ve prospěch stvrzení Františkových stigmat nepřinášejí jednoznačnější formulace, neregistrujeme v následujících devíti letech žádnou intervenci církevní autority. Takovým zásahem je až soubor tří již uvedených bul z dubna 1237. Teprve v bule *Non minus dolentes* poukazující na nepřipustné popírání stigmat dominikánem Burchardem Řehoř IX. poprvé přesně vyjmenoval jednotlivá stigmatizovaná místa na těle:

Sanctum eumdem, manibus, pedibus, ac latere huiusmodi stigmatum privilegio [Christus] decoravit.²⁹

Papež též trval na Františkových stigmatěch jako „*causam specialem*“, pro níž byl zapsán do seznamu svatých.³⁰ V bule *Usque ad terminos* adresované olomouckému biskupovi Robertovi papež opakoval, že „právě tento zázrak byl zvláštní příčinou, že církev Františka do seznamu svatých zaznamenala“. Ve vztahu ke stigmatům pak Řehoř již otevřeně Robertovi nařizoval k věření skutečnost, že „světec byl ještě za svého života řečenými ranami od Boha vyznamenán“. ³¹ Třetím dokumentem doplňujícím sbírku stvrzujících bul je bula *Confessor Domini gloriosus* z 5. dubna 1237. I zde Řehoř onen velký zázrak doprovodil popisem výskytu znamení na tělesné schránce světce a připojil formulaci o jejich důleži-

²⁸ *Mira circa nos*, in BF, I, s. 44.

²⁹ *Non minus dolentes*, in BF, I, s. 213.

³⁰ *Non minus dolentes*, in BF, I, s. 213: „Ex tanto miraculo, cum ceteris solemmniter probato, causam specialem habuimus, quod ipsum adscipimus catalogo Beatorum.“

³¹ CDB, III, č. 157, s. 190–192.

tosti pro následnou kanonizaci.³² Aby co možná nejvíce oslabil všechny zprávy relativizující snášení Kristových ran Františkem, vyzýval Řehoř IX. všechny křesťany, aby nenaslouchali vyprávěním šířenými popírači stigmat svatého Františka.³³

Tato trojice listin z dubna roku 1237, z nichž na podněty z prostoru moravského biskupství reagovaly dvě listiny, je tedy prvním dokladem potvrzujícím existenci ran assiského Poverella ze strany církve. Procházíme-li jednotlivé papežské buly, pak ještě do konce 13. století napočítáme dalších devět bul výslovně nabádajících k náležité úctě a odsuzujících jejich hanobení. Inocenc IV. během svého pontifikátu v letech 1243–1253 ještě listinně neintervenoval ve prospěch pravosti Františkových stigmat. Naproti tomu jeho nástupce Alexandr IV. (1254–1261) se k záležitosti vyslovil hned třikrát. Pokud *Mira circa nos* Řehoře IX. hovořila pouze o „ipsius insignia“, pak Alexandrova bula *Benigna operatio* z 29. října 1255, označující Františka jako „almus Christi Confessor“, nejen převzala slova z *Mira circa nos* Řehoře IX., ale její označení „insignia“ nyní interpretovala v návaznosti na povinnost všech věřících vzdávat jim úctu jako ke stigmatům ve vyjádření: „šťastné znamení utrpení Pána, které nebeská ruka vtiskla do těla našeho světce“.³⁴ Proto na konci buly papež zrazoval každého od toho „nedodržet tuto část našeho příkazu, našeho potvrzení a vůle a ať se nikdo neopovazuje odporovat slovům našeho sdělení“.³⁵ Dne 10. července 1256 v bule *Grande et sin-*

³² *Confessor Domini gloriosus*, in BF, I, s. 214: „Verumtamen grande, ac singulare miraculum, quo ipsum Sanctorum splendor et gloria Dominus Jesus Christus mirabiliter decoravit [...] idem Sanctus, cum adhuc spatium praesentis vitae percurreret, et postquam illud feliciter consumavit, manibus, latere, ac pedibus specie Stigmatum extitit insignitus. Quo ad nostram, et Fratrum nostrorum deducto notitiam, et cum ceteris ejus miraculis per Testes fide dignissimos a probato solemniter, et ex ipso specialem causam habuimus [...] Sanctorum Catalogo duximus adscribendum.“

³³ *Confessor Domini gloriosus*, in BF, I, s. 214–215: „Igitur cum id ab universis Fidelibus credi firmiter cupiamus, et devotionem vestram rogamus, et hortamur in Domino Jesu Christo in remissionem vobis peccaminum injungendo, quatenus ab assertionem contrarii aures de certo penitus avertentes Confessorem eundem apud Deum pia vobis reddatis veneratione propitium, et ut ejus meritis, et precibus, et in praesenti a Domino prosperitatis gaudium, et in futuro felicitatis aeternae percepisse solatium exultetis.“

³⁴ *Benigna operatio*, in BF, II, s. 86: „Signanter vobis ante oculos proponere volumus recordanda frequentius, et vehementius admiranda illa saltem jucunda dominicae passionis insignia quae in eiusdem sancti corpore manus caelestis operationis impressit.“ K tomu srov. FRUGONI, *Francesco e l'invenzione*, s. 68–69.

³⁵ *Benigna operatio*, in BF, II, s. 86: „Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostrae prohibitionis, confirmationis et voluntatis infringere, vel ei ausu temerario

gulare Alexandr vybízel věřící, aby ctili Františkova stigmata, jimiž ho Kristus zázračně oděl pro odpuštění hříchů, a nařizoval vyhýbat se těm, kteří popírají Františkova znamení na těle.³⁶ V bule *Quia longum* z 28. července 1259, určené biskupům Kastilie a Leonu, Alexandr IV. odsoudil a vyloučil z církve řeholníky a světské duchovní, kteří měli otevřeně popírat pravost Františkových stigmat a z tohoto důvodu také odstraňovali ikonografické znázornění této události.³⁷ Mikuláš III. se v bule *Exiit qui seminat* ze 14. srpna 1279 snažil ukončit dlouhotrvající diskuzi uvnitř františkánského řádu týkající se pojetí vlastnictví, která reflexí základních textů františkánské identity nepřestávala vyvolávat četné pochybnosti a excesy. V rámci výkladu *Potvrzené řehole a Františkovy závěti* Mikuláš zdůrazňoval Boží posvěcení, které přinesl řád minoritů, a v této souvislosti poukazoval na krvavé rány zakladatele řádu.³⁸ Dne 25. srpna 1279 v *Litteras felices* Mikuláš III. v podstatě zopakoval slova z *Confessor Domini* Řehoře IX., která odsuzovala všechny projevy popírání stigmat Poverella.³⁹ Slova předchůdců opakovaly i byly *Quasdam litteras* a *Teno-*

---

contraire.“

³⁶ *Grande et singulare*, in *BF*, II, s. 169: „Grande, et singulare miraculum, quo Beatum Franciscum ipse Sanctorum splendor, et gloria Dominus Jesus Christus mirabiliter decoravit [...], devotionem vestram rogamus, et hortamur in Domino Jesu Christo in remissionem vobis peccaminum injungendo, quatenus ab assertionem contrarii, quae non nisi ex cordis malignitate procederet, aurem, et mentem penitus avertatis; reddentes vobis eundem Sanctum digna veneratione propitium apud Deum, ut adjuti ejus precibus, et meritis felicitatis aeternae possitis participium obtinere.“

³⁷ *Quia longum*, in *BF*, II, s. 359: „Apostolica autoritate decernimus, ut omnes de Regnis predictis, qui de Imagine Confessoris ejusdem hujusmodi Stigmata aboleverint, seu abolere fecerint, et qui praedicaverint, dictum Confessorem ipsa Stigmata nullatenus habuisse, cujuscumque Ordinis, vel conditionis existant, eo ipso laqueum excommunicationis incurrant, a qua non possint absolvi, nisi personaliter Apostolicam Sedem adeant super hoc absolutionis beneficium petitori.“

³⁸ *Exiit qui seminat*, in *Bullarii Franciscani Epitome et supplementum quattuor voluminum priorum olim a J. H. Sbaralea editorum*, ed. Konrad Eubel, Quaracchi: Typis Collegii S. Bonaventurae, 1908, s. 295: „Haec est religio cui, testante Paulo, nemo de cetero debet esse molestus, quam Christus passionis sue stigmatibus confirmavit, volens institutorem ipsius passionis sue signis notabiliter insigniri.“ Ke vztahu k ideálu františkánské chudoby srov. Malcolm David LAMBERT, *Povertà francescana. La dottrina dell'assoluta povertà di Cristo e degli Apostoli nell'ordine francescano: 1210–1323*, Milano: Edizioni biblioteca francescana, 1995, s. 137–141; Raoul MANSELLI, *I primi cento anni di storia francescana*, Cinisello Balsamo: San Paolo, 2004, s. 116–126; Grado Giovanni MERLO, *Nel nome di San Francesco*, Padova: EFR, 2003, s. 232–240.

³⁹ Srov. *Litteras felices*, in *BF*, III, s. 417, kde s vyjmenováním Řehořových bul týkajících se reálnosti Františkových stigmat a úcty k nim z roku 1237 papež Mikuláš III. nařizoval:

rem quarundam Mikuláše IV. v roce 1291, který byl prvním františkánem, jenž dosáhl hodnosti Petrova nástupce.⁴⁰ A ještě v téže roce Mikuláš IV. v bule *Cum ad aures* trestal dominikána Tomáše z Aversy sedmiletým zákazem vyučovat a kázat, protože podle něj pouze svatý Petr přijal tatáž stigmata jako Kristus a navíc ještě o stigmatěch tvrdil, „že v řečeném mučednictví byly znamení Krista živého, a nikoli mrtvého, a že znamení, která měl František, byla znamení Krista mrtvého, a nikoli živého“.⁴¹

3. ROBERT A KONCEPCE REFORMY CÍRKVE DLE ŘEHOŘE IX.

Pokud se tedy vrátíme k dubnovým výtkám Řehoře IX. z roku 1237, poukazujícím na Robertovo opomenutí svědectví a důvody kanonizace Františka, lze konstatovat, že vzhledem k jediným autoritativním výrokům obsaženým v *Sicut phialae aureae* a v *Mira circa nos* z roku 1228, jež však nic takového neuváděly, se Robert žádnému z vyjádření církve neprotivil. Čemu se ovšem Robert protivil a co vlastně napadal svým odmítavým postojem k Františkovým stigmatům, souviselo do značné míry s celkovým pojetím reformy církve, kterou Řehoř IX. od počátku svého pontifikátu pečlivě promýšlel a kterou formuloval v eschatologické perspektivě.⁴² Již zmíněný okružní list Eliáše z Cortony z roku 1228

„Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam hujus Nostrae Attestationi, Annotationis, et Constitutionis instringere, vel ei ausu temerario contraire etc.“

⁴⁰ *Quasdam litteras*, in *BF*, IV, s. 293; *Tenorem quarundam*, in *BF*, IV, s. 293. Obě buly s odvolávkou na předchůdce obsahují v závěru stejnou formulaci jako *Litteras felicias*.

⁴¹ *Cum ad aures*, in *BF*, IV, s. 307–308: „Quod de signis huiusmodi predicaverat ea in martyre prefato viventis Dei fuisse, non morui, et que in Beato Francisco fuerant, fuisse Dei mortui et non viventis.“ K dobovým souvislostem tohoto Tomášova vystoupení na pozadí sporu mezi františkány a dominikány zdůrazňujícími kult svatého Petra z Verony, kanonizovaného v roce 1253, rok po jeho smrti, srov. Antoine DONDAINE, „Saint Pierre Martyr: Études,“ *Archivium Fratrum Predicatorum*, č. 23, (1953): 66–162; Jürgen W. EINHORN, „Das Stützen von Stürzendem. Der Traum des Papstes Innozens III. von der stürzenden Lateranbasilika bei Bonaventura,“ in *Bonaventura: Studien zu seiner Wirkungsgeschichte*, ed. Ildefons Vanderheyden, Werl: Dietrich-Coelde-Verlag, 1976, s. 170–193.

⁴² Obecně k Řehořovu pojetí nových mendikantských řádů srov. Werner MALECZEK, *Papst und Kardinalskolleg von 1191–1216: Die Kardinäle unter Coelestin III. und Innocenz III.*, Wien: Verlag Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1984, s. 126–133; celý pontifikát výstižně shrnul Ovidio CAPITANI, „Gregorio IX,“ in *Enciclopedia dei Papi*, vol. II, Roma: Treccani, 2000, s. 363–380; na jejich eschatologickou roli v pojetí papežství upozornil nově Felice ACCROCCA, „Sancta plantatio Fratrum Minorum Ordinis: Gregorio IX

představoval Františka, se silnou oporou biblických citací, jako druhého Mojžíše, Jana Křtitele a nového Eliáše. Od Františka, potažmo od jeho Řádu menších bratří, se tak očekávala nezanedbatelná úloha v poslední fázi dějin, z níž pramenily důležité souvislosti. Řehoř IX. v této eschatologické linii pokračoval a v kanonizační bule *Mira circa nos* z roku 1228 minoritům svěřoval rozhodující roli před večerním návratem hospodáře podle podobenství ze dvacáté kapitoly evangelisty Matouše, uvedeného na začátku textu buly.⁴³ Řehoř IX. viděl ve Františkovi pověřeného Božího vyslance, který před zahlíženým koncem světa a posledním soudem zachrání co nejvíce hříšníků a očistí církev. Eschatologickou naléhavost Františkova působení papež zdůraznil jeho pojmenováním jako „služebníka jedenácté hodiny“, který přivede církev k očistě před pomyslnou dvanáctou hodinou, označující právě konec pozemských dějin.⁴⁴ Řehoř oznamoval, že Bůh „vzbudil o jedenácté hodině muže blahoslaveného opravdu podle srdce. Byl světlem opovrhovaným boháči, ale i připraveným pro stanovenou dobu, kdy ho poslal na svou vinici, aby z ní vytrhal trní a ostružiní, když před tím zničil Filišťany kteří ho obkličovali.“⁴⁵

---

e i Frati Minori dopo Francesco,” in *Gregorio IX e i Frati Minori*, ed. Maria Clara Rossi, Spoleto: Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo, 2011, s. 195–258.

⁴³ Tomáš z Celana pak tuto vizi celistvě přejal do svého spisu *Vita beati Francisci*; k tomu Felice ACCROCCA, „'Alter apostolus': Per una rilettura delle 'Vita beati Francisci',“ in *La leggenda di un uomo chiamato Francesco: Tommaso da Celano e la 'Vita beati Francisci'*, ed. Roberto Paciocco – Felice Accrocca, Milano: Tau 9, 1999, s. 165–194.

⁴⁴ K návaznosti konceptu služebníků jedenácté hodiny s jáchymistickým schématem srov. Regis J. ARMSTRONG, „Mira circa nos: Gregory IX's View of the Saint Francis of Assisi,” *Laurentianum* 25 (1984): 400–401; Valeria DE FRAJA, „Usi politici della profezia gioachimita,” *Annali dell'Istituto storico italo-germanico di Trento* 25 (1999): 395–399. K témuž u řádu dominikánů Marco RAININI, „I predicatori dei tempi ultimi: La rielaborazione profetica di un tema escatologico nel costruirsi dell'identità profetica dell'ordine domenicano,” *Cristianesimo nella Storia* 23 (2002): 319–322; Felice ACCROCCA, „L'escatologia del francescanesimo del duecento,” in *Attese escatologiche dei secoli XII–XIV dall'età dello Spirito al „Pastor angelicus”*, ed. Edith Pasztor, L'Aquila: Libreria Colacchi, 2004, s. 65–70.

⁴⁵ *Mira circa nos*, in *BF*, I, s. 42: „Ecce in hora undecima Dominus, qui cum diluvii aqua terram deleteret, justum per lignum contemptibilem gubernavit, super sortem justorum virgam peccantium non relinquens, excitavit servum suum beatum Franciscum virum utique secundum cor suum, apud cogitationes divitum lampadem quidem contemptam, sed paratam ad tempus statutum illam in vineam suam mittens, ut ex ipsa spinas et vepres evelleret, prostratis illam impugnantibus Philistaeis illuminando patriam, et reconciliaret Deo exhortatione sedula commonendo.” Srov. český překlad in *Františkánské prameny*, II, Cor Jesu, Český Těšín 1994, s. 199. Bula dále v textu připomíná

V roce 1233, kdy se minorité již nacházeli na území nevěřících Sacracenů, vydal Řehoř IX. listinu *Cum messis multa*, v níž byli Františkovi následovníci opět označeni za dělníky jedenácté hodiny, jimž náleží stejná odměna jako těm, kteří pracují od rozbřesku, neboť zbavují zem hříchu.⁴⁶ Od této chvíle již nikoli staré velké řehole, ale mendikantské řády měly realizovat důležité poslání stanovené papežským stolcem před očekávaným scénářem finálních událostí. V témže roce totiž Řehoř nazval v *Benedicimus Deum* dělníky jedenácté hodiny minority a dominikány, neboť právě oni měli být povoláni bojovat proti heretikům jako vojsko bojující v konečné době.⁴⁷ Řehoř IX. zde navazoval na exegezi opata Jáchyma z Fiore (+1202), který v několika spisech předestřel, že ve stávající konečné době prostoupené působností Antikrista, projevujícího se kromě dalších úpadkových projevů i rozmnožením herezí, vystoupí na obranu církve dva řády, „*duplex religionis ordo*“, jež připodobněné ke starozákonním postavám Mojžíše a Eliáše, či dvěma svědkům oděným do pytloviny ze Zj 11, 3, způsobí svojí činností porážku Antikrista a jeho sluhů a zahájí nový věk církve.⁴⁸ Eschatologickou roli františkánského

---

exegezi starozákonních postav Ráchel a Ley, která je přítomná ve spise Jáchyma z Fiore v Jáchymových vyjádřeních z *Tractatus super quatuor Evangelia* o budoucím třetím věku a jeho realizaci osobami v duchu Eliáše; srov. *Tractatus super quatuor evangelia*, ed. Francesco Santi, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Roma, 2002, s. 40.

⁴⁶ *Cum messis multa*, in *BF*, I, s. 100–101: „Cum messis multa sit, operarii autem pauci, evangelicus ille paterfamilias adhuc mittit operarios in vineam suam et in hac quasi hora undecima vineae suae novos deputat vinitores, quorum laborem pari cum primis denario recompenset.“

⁴⁷ *Benedicimus Deum*, in *BF*, I, s. 119: „Quod hujus nostri tempore incolatus Evangelicus Paterfamilias per dilectos filios Fratres Praedicatores et Minores operarios in vineae suae cultum undecima diei hora conductos, mirabilium suorum memoriam innovat [...] ad extirpandam de Mediolanen, multitudinis pravitarem haereticam, et Fidem Catholicam roborandam dedistis, et datis operam efficacem.“ K protiheterickému aspektu dvou mendikantských řádů srov. Grado Giovanni MERLO, „‘Militia Christi’ come impegno antieretico“, in *Militia Christi e Crociata nei secoli XI–XIII*, Miscellanea del Centro di studi medioevali 13, Milano, 1992, s. 355–384.

⁴⁸ Tento konkrétní termín pochází Jáchymova *Tractatus super quatuor evangelia*, s. 108. Jáchymovo učení o dvou vyvolených řádech, tzv. *virii spirituales*, reprezentovaných určitými typy biblických postav tvoří do značné míry jedno ze stěžejních témat jeho dějinné exegeze a věnuje se mu v mnoha pasážích svých spisů. I s ohledem na přijetí této perspektivy františkánským řádem srov. Stanislao da CAMPAGNOLA, *L'angelo del sesto sigillo e „l'alter Christus“*: *Genesis, sviluppo di due temi francescani nei secoli XIII–XIV*, Roma: Antonianum, 1971, s. 7–40; týž, „Dai ‚virii spirituales‘ di Gioacchino da Fiore ai ‚fratres spirituales‘ di Francesco d'Assisi: Una tipologia religiosa“, *Picenum Seraphicum* 11 (1974): 24–30.

a dominikánského řádu Řehoř IX. potvrdil v kanonizační listině Dominika *Fons sapientie* v roce 1234. Pontifik se inspiroval popisem biblického textu ze Zach 6, 1–3, kde prorok popsal vizi čtyř vozů. Řehoř interpretoval čtyři vozy tažené mezi horami historicky, takže každý vůz symbolizoval jednu fázi dějin.⁴⁹ Každá fáze byla charakterizována určitým typem lidí a řeholí. První vůz tažený rudými koňmi označoval mučedníky prvotní církve. Druhý vůz tažený černými koňmi se vztahoval na řeholníky svatého Benedikta. Třetí vůz tažený bílými koňmi symbolizoval cisterciáky, jejichž heroldem byl Bernard z Clairvaux a řád ve Fiore založený Jáchymem z Fiore. Čtvrtý vůz táhli v podvečer rozdílní a silní oři v čase, kdy byla vinice zpustošena škůdci církve. První tři vozy se svými představiteli reprezentovaly dějinně překonané nositele reformy. Čtvrtý vůz symbolizovali minorité a dominikáni, kteří v poslední etapě historie, vedeni svými zakladateli, vybojují rozhodující zápas konečné reformy církve a porazí protivníky.⁵⁰

Eschatologická role Františka a jeho řádu se ovšem nevyčerpávala pouze v jeho významu pro reformu.⁵¹ Stávala se rovněž silnou zbraní v zápase mezi Řehořem IX. a císařem Fridrichem II. Po první exkomunikaci Fridricha z 29. září roku 1227, opakovaně stvrzované Řehořem v následujícím období, byl Fridrich II. označován jako „heretik a opovrhovatel klíčů církve“, a tedy zapadal do výčtu protivníků popsanych v bulách po Františkově kanonizaci. Jak známo, od podzimu roku 1236 se konflikt ještě více vyostřil, a zde zapadal i papežská intervence proti Robertovi. Pokusy o smír definitivně ustaly a obě strany se začaly připravovat na silové střetnutí, které bylo zahájeno druhou exkomunikací císaře Fridricha 20. března 1239.⁵² S cílem oslabit soupeře rozvinuli oba protivníci vedle válečných operací i masivní informační kampaň, která, využívající atmosféry očekávání brzkého skonání světa a s ním spojeného vystoupení posledního apokalyptického nepřítele, v hojně traktátové

⁴⁹ Tuto interpretaci Zachariášova textu u Jáchyma nenajdeme.

⁵⁰ *Acta canonizationis s. Dominici*, in *Monumenta historica sancti patris nostri Dominici*, tom. XVI, ed. Angelus Maria Walz, Romae: Institutum Historicum Fratrum Praedicatorum, 1935, s. 189–192.

⁵¹ MALECZEK, *Papst und Kardinalskolleg*, s. 126–133.

⁵² K podrobnému popisu událostí srov. David ABULAFIA, *Frederick II: A Medieval Emperor*, London: Oxford university Press, 1988, s. 295–327; Wolfgang STÜRNER, *Federico II. e l'apogeo dell'impero*, Roma: Salerno Editrice, s. 879–889; Mario Bernabò SILORATA, *Federico II e Gregorio IX.: Incontri e scontri tra sacerdozio e imperio*, Firenze: Nerbini, 2007, s. 41–45, 131–151.

produkcí mířila označit druhou stranu jako tu, která naplňuje biblickou představu již dlouho prorokovaného příchodu Antikrista.⁵³ Právě zde se Řehoř IX. opět zaštitil Františkem z Assisi, světcem, jehož Kristovo rytířství zdůrazňovala nejen kanonizační bula *Mira circa nos*, ale především jemu udělená znamení, připodobňující jej Kristu a mající nyní vystoupit proti bytostnému odpůrci, zosobněnému v postavě heretického císaře Fridricha II. Sám papež Řehoř IX. je autorem hymnu o osmi slokách, zvaného *Caput draconis*, koncipovaného právě někdy po uhasnutí nadějí na smír z roku 1236.⁵⁴ Řehoř v něm ve shodě se scénářem antikristovských dějinných protivníků, vypracovaných Jáchymem z Fiore a jeho následovníky, ztotožnil Fridricha II. s úzkostně očekávanou poslední hlavou apokalyptického draka, jenž neustále podněcoval války proti Božímu lidu a strhával hvězdy k zemi.⁵⁵ Nicméně protivníkovi se postavil na od-

⁵³ Listiny z této kampaně seřadil Friedrich GRAEFE, *Die Publizistik im letzten Kampfe zwischen Kaiser Friedrich II. und Papst Gregor IX. 1239–1241*, Heidelberg: C. Winter, 1909, s. 29–62; k tématu srov. zejména studii Peter HERDE, „Ein Pamphlet der päpstlichen Kurie gegen Kaiser Friedrich II. von 1245/46,“ *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, č. 23 (1967): 498–468; MAŁECZEK, *Papst und Kardinalskolleg*, s. 182–190; Hans Martin SCHALLER, „Endzeit-Erwartung und Antichrist-Vorstellungen in der Politik des 13. Jahrhunderts,“ in *Stauferzeit: ausgewählte Aufsätze*, ed. Hans Martin Schaller, Hannover: Hahn, 1993, s. 25–52; Pierre RACINE, *Federico II di Svevia: Un monarca medievale alle prese con la sorte*, Milano: A. Giuffrè, 1998, s. 448; Hannes MÖHRING, *Der Weltkaiser der Endzeit: Entstehung Wandel und Wirkung einer tausendjährigen Weissagung*, Stuttgart: Thorbecke, 2000, s. 28–104; dále srov. Arnold ESCH, „Friedrich II. Wandler der Welt?,“ in *Schriften zur staufischen Geschichte und Kunst*, Bd. 21, Göppingen: Gesellschaft für staufische Geschichte, 2001, s. 22–26; Michael BORGOLTE, „Historie und Mythos,“ in *Kronungen: Könige in Aachen – Geschichte und Mythos*, Bd. 2, ed. Mario Kramp, Mainz: Zabern Verlag, 2000, s. 839–846.

⁵⁴ Přepisují celý text hymnu publikovaný dle *Legendae S. Francisci Assisiensis*, in *Analecta Franciscana*, X, 1927, s. 401 (římské číslice označují sloky): „I. Caput draconis ultimum / Ultorem ferens gladium / Adversus Dei populum / Excitat bellum septimum. II. Contra caelum erigitur / Et nititur attrahere / Maximam partem siderum / Ad damnatorum numerum. III. Verum de Christi latere / Novus legatus mittitur, / In cuius sacro corpore / Vexillum Crucis cernitur. IV. Fide protectus clypeo, / Spe galeatus, utitur / Verbi mucrone, balteo / Vir castitatis cingitur. V. Franciscus, princeps inclytus, / Signum regale baiulat, / Et celebrat concilium / Per cuncta mundi climata / Contra draconis scismata. VI. Acies trina ordinat / Expeditorum militum / Ad fugandum exercitum / Et tres catervas daemonum, / Quas draco semper roborat. VII. Iussa a Rege properat / Ad sempiterna gaudia, / Ut militum stipendia / Sanctus Franciscus exigat. VIII. Fac nos, Pater piissime, / Patris heredes gratiae, / Ut patris possint filii / Consortes esse gloriae. Amen.“

⁵⁵ K autorství Řehoře IX. srov. Bernhard TÖPFER, *Il regno futuro della libertà: Lo sviluppo delle speranze millenaristiche nel medioevo centrale*, Genova: Marietti, 1992, s. 155–158; Fe-

por spojenec Krista třímající Kristovu korouhev, František, který svolal ke shromáždění všechny části země. On povede zástupy rytířů, kteří zaženou demony a ukončí schizmata podněcovaná šelmou Fridrichem II.

4. ZÁVĚR

Znázornění jakéhokoli světce s ranami Božího Syna na kříži, kromě Krista samotného, který svým utrpením vykoupil všechny hříšníky, olomoucký biskup Robert jednoduše považoval za herezi, již bylo nutno odsoudit. Ze své pozice nástupce apoštolů si pochopitelně nárokoval pravomoc veřejně zasáhnout proti nebezpečí chápat jinou osobu, byť zařazenou mezi světce, jako druhého Krista, a tak umenšovat Kristův vykupitelský čin, který by se mohl jevit jako nedokonalý, či nedokončený. Robert se nestavěl výhradně proti Františkovi, tím méně proti minoritům. Ovšem když před dubnem 1237 vyzval věřící diecéze, aby jako k nepřátelům víry přistupovali k těm, kteří uctívají rány Františka, do značné míry tím napadal koncept, na kterém papež Řehoř IX. vystavěl své pojetí soudobé *missio* církve, kde Řád menších bratří sehrával významnou roli. Popřením výskytu ran na Františkově těle, jakož i odmítnutím vzdávání úcty Robert popíral i vybízel k odmítnutí oné podoby univerzální reformy církve, v níž role Františka vyvoleného Bohem, a tedy i projekt obnovy proklamovaný pontifikem, byly stvrzeny nadpřirozenými pečetěmi na světcově těle. Tato obnova Božího lidu putujícího k nebeskému Jeruzalému, vyjadřovaná v perspektivě brzkého skonání věků, nemohla snášet odkladu, tím méně jakékoli relativizace. Stávala se neodkladnou jak z hlediska realizace četných linií budování tehdejšího křesťanstva, tak také ve vztahu k císařskému soupeři, který v mysli Řehoře IX. usiloval o nelegitimní uzurpaci ohrožující poslání církve. Papež proti Fridrichovi, ve kterém se zjevil odvěký protivník lidského pokolení, postavil rytíře oděného do zbroje téměř identické s tou, s níž Spasitel zlo přemohl, a proto jeho úspěch měl být zaručen. Robertovo veřejné odmítnutí stigmat celou konstrukci značně oslabovalo.

---

lice ACCROCCA, *Escatologia e francescanesimo*, s. 69. Jako nejisté hodnotí Robert E. LERNER, „Federico II mitizzato e ridimensionato ‚post mortem‘ nell’escatologia francescano-gioachimita,“ in *Refrigerio dei santi: Gioacchino da Fiore e l’escatologia medievale*, ed. Robert E. Lerner, Roma: Viella, 1995, s. 147–167.

Jak bylo uvedeno na počátku, Robert se spoléhal spíše na svůj úsudek než na ustanovení, jejichž logika se mu protivila. Během svého působení mu jeho svéhlavost působila opakovaně komplikace, jimiž se jako poklesky papežská autorita zabývala vícekrát. Onen zmíněný z roku 1218, či další, vztahující se k nepříjemnému obvinění ze strany opata želivského kláštera v roce 1219, ale neměly vliv na jeho setrvání v biskupském úřadě. Nyní, na konci života, se Robertem musela nejvyšší autorita v církvi zabývat znovu. Zůstane otázkou, nakolik nařízená vizitace olomouckých kanovníků, provedená mohučským arcibiskupem Sigfridem roku 1239, jež dopadla pro Roberta velmi nelichotivě, souvisela právě s Robertovým postojem ke stigmatům, jímž relativizoval soudobé směřování církve i pontifika samotného.⁵⁶ Jak známo, nedlouho po té papež Řehoř IX. přijal Robertovu rezignaci a přitom nařídil hradištskému opatovi a proboštu doubravnickému, aby biskupa v případě zdráhání k odstoupení přinutili.⁵⁷

Robert myšlenkově náležel světu, který končil, a své přítomnosti již nerozuměl, možná ani rozumět nechtěl. Patřil ke světu, kde kanonizace náležela těm, kteří Krista následovali prolitím vlastní krve, odpovídající jednání tehdy moderního anglického světce a mučedníka Tomáše Becketa (+1170). Svatost osoby pocházející z kontemplace Kristova lidství byla Robertovi zřejmě těžko uchopitelná a nahlížel ji spíše prizmatem rozhodnutí provinční synody v Canterbury, která v roce 1222 odsoudila jistého laika, jenž si způsobil rány na těle v místech Kristových ran, nechával se nazývat Ježíšem a svoji společníci Marií. Možná i to přispělo k Robertovu rozhodnutí přenechat řízení olomouckého stolce někomu jinému.

**“You Have Opened Your Mouth against Heaven”
or Notes to a Papal Reprehension to Bishop Robert of Olomouc**

Key words: Bishop Robert of Olomouc (1202–1240); Pope Gregory IX (1227–1241); the Stigmata of St. Francis of Assisi; the Franciscan Order; Early Franciscan Sources; Papal Bull; Medieval Detractors of the Stigmata; the conflict between Frederick II and Gregory IX; Medieval eschatology; Medieval spirituality

⁵⁶ CDB, III. č. 225, s. 302–303.

⁵⁷ CDB, III. č. 225, s. 302–303.

Abstract: The article focuses on Olomouc bishop Robert (1202–1240) and attempts to discover the reasons behind his resignation. Pope Gregory IX issued a papal bull in 1237 in which he condemned Robert for his public rejection of reverence for the stigmata of St. Francis of Assisi, as he did not deem them genuine. Thus, within the context of the relevant events at that time, Robert criticized important aspects of papal policy. In order to determine the broader motives for Robert's denial of the stigmata of St. Francis of Assisi, the text analyses written evidence of Francis having received the stigmata, the documents of the church authority's opinions on the stigmata up until the end of the 13th century, and also the general reasons for denying the stigmata.

Mgr. Vít Hlinka, Th.D.
Katedra církevních dějin a dějin křesťanského umění
CMTF UP
Univerzitní 22
711 11 Olomouc